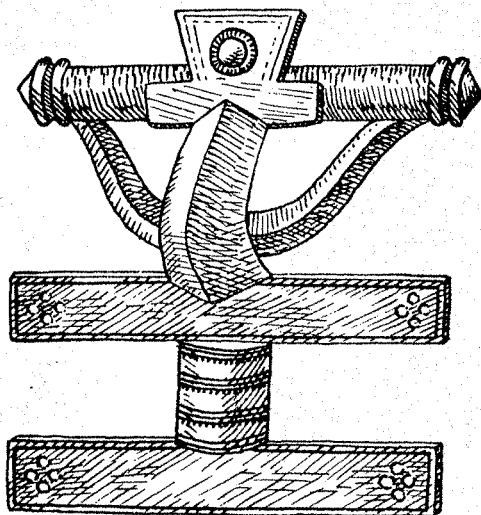

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VAKARŲ BALTAI:
ETNOGENEZĖ IR ETNINĖ ISTORIJA

VILNIUS
1997

VAKARŲ BALTAI:
ETNOGENEZĖ IR ETNINĖ ISTORIJA

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

**VAKARŲ BALTAI:
ETNOGENEZĖ IR
ETNINĖ ISTORIJA**

Vilnius, 1997

UDK 39(091)(=88)
Va-138

Redkolegija:

Prof. habil. dr. Irena Balčiūnienė
Habil. dr. Regina Volkaitė-Kulikauskienė (atsakinga redaktorė)
Prof. habil. dr. Irena Regina Merkienė
Dr. Gintautas Zabiela
Vykingtas Vaitkevičius

Iliustracijos spaudai paruošė Rita Pilkaitė-Butvilienė
Viršelis Ilonos Keršulytės

Reziუმes parengė straipsnių autoriai

Recenzavo:

Prof. habil. dr. Vacys Milius
Habil. dr. Vytautas Urbanavičius

ISBN 9986-810-05-1

© Lietuvos istorijos institutas, 1997
© Straipsnių autoriai, 1997

TURINYS

<i>Irena Balčiūnienė, Regina Volkaitė-Kulikauskienė, Regina Merkienė.</i> Pratarmė	11
<i>Irena Balčiūnienė, Regina Volkaitė-Kulikauskienė, Regina Merkienė.</i> Foreword	14
<i>Ирена Балчюнене, Регина Волкайте-Куликаускене,</i> <i>Регина Меркене.</i> Предисловие	17
<i>Rimutė Rimantienė.</i> Žemdirbystės pradžia baltų žemėse	21
<i>Rimutė Rimantienė.</i> Die Anfang des Bodenbaues bei den Balten. Zusammenfassung	25
<i>Римуте Римантене.</i> Начало земледелия на территории балтов. Резюме	26
<i>Idike Loze.</i> On cultural differentiation in the late Neolithic of Eastern Baltic	29
<i>Idike Loze.</i> Kultūrų diferenciacija Rytų Pabaltijoje vėlyvajame neolite. Reziუმė.....	36
<i>Илдике Лозе.</i> О культурной дифференциации в позднем неолите Восточной Прибалтики. Резюме	37
<i>Valdemaras Šimėnas.</i> Vakarų ir rytų baltų ribos kaita archeologijos duomenimis	39
<i>Valdemaras Šimėnas.</i> Changes of the ethnic boundary between the Western and Eastern Balts (based on archeological data). Summary	64
<i>Вальдемарас Шименас.</i> Изменения этнической границы между западными и восточными балтами (по данным археологии). Резюме	66
<i>Андрейс Васкс.</i> Эпизод связей Балтии и Центральной Европы в эпоху ранней бронзы	69
<i>Andreis Vasks.</i> Rytų Pabaltijo ir Centrinės Europos ryšių epizodas ankstyvajame žalvario amžiuje. Reziუმė	76
<i>Andreis Vasks.</i> Eine Episode in den Beziehungen zwischen dem Ostbaltikum und Mitteleuropa in der Frühbronzezeit. Zusammenfassung	78
<i>Олег Петраускас.</i> К вопросу о балто-славянских отношениях на территории Восточной Европы в период раннего железного века и раннего средневековья (по материалам обряда трупосожжения)	81

<i>Oleg Petrauskas.</i> Apie baltų - slavų santykius Rytų Europos regione ankstyvajame geležies amžiuje ir ankstyvaisiais viduramžiais (degintinių kapų duomenimis). Reziūmė	96	<i>Valentin Sedov.</i> Vakarinių baltų įtaka kaimyninių slavų genčių kultūrai ankstyvaisiais viduramžiais (Mozūrijos ir Palenkės akmenimis krauti kapai). Reziūmė	175
<i>Oleg Petrauskas.</i> Zur Frage des Baltisch-Slavischen Beziehungen in der Region Osteuropas in der Früheisenzeit und im Frühen Mittelalter (nach Angaben von Brandbestattungen). Zusammenfassung	97	<i>Valentin Sedov.</i> Influence of the western Balts on the culture of neighbour Slav tribes in the early Middle ages (stone graves of Masovia and Podlashia). Summary	176
<i>Войцех Новаковски.</i> Земли над нижним Неманом и Самбийский полуостров в Римскую эпоху	99	<i>Regina Volkaitė-Kulikauskienė.</i> Naujausi tyrimai apie baltų papuošalų dekorą	177
<i>Wojciech Nowakowski.</i> Nemuno žemupio sritis ir Sambija Romos imperijos laikotarpiu. Reziūmė	106	<i>Regina Volkaitė-Kulikauskienė.</i> Die neuesten Forschungen über Dekor baltischer Schmucksachen. Zusammenfassung	193
<i>Wojciech Nowakowski.</i> Das Untermemelgebiet und das Samland in der Römischen Kaiserzeit. Zusammenfassung	107	<i>Регина Волкайте-Куликаускене.</i> Новейшие данные исследований в декоре балтских украшений. Резюме	196
<i>Владимир Кулаков.</i> Истоки культуры пруссов	109	<i>Янис Асарис.</i> О северных территориях расселения куршей в XI-XIII в.в. (по материалам могильников)	199
<i>Vladimir Kulakov.</i> Prūsų kultūros ištakos. Reziūmė	122	<i>Janis Asaris.</i> Apie šiaurines kuršių teritorijas XI-XIII a. (kapinynų duomenimis). Reziūmė	207
<i>Vladimir Kulakov.</i> Ursprungsquellen der preussischen Kultur. Zusammenfassung	123	<i>Janis Asaris.</i> Über die nordlichen Ausbreitungsgebieten von Kuren im 11. bis. 13. Jh. (nach Grabstättenmaterialien). Zusammenfassung	209
<i>Сергей Рассадин.</i> Западнобалтские курганы и Милоградская культура	125	<i>Gintautas Zabiela.</i> Lamatos žemė	211
<i>Sergej Rassadin.</i> Vakarų baltų pilkapiai ir Milogrado kultūra. Reziūmė	137	<i>Gintautas Zabiela.</i> Das Land Lamata. Zusammenfassung	216
<i>Sergej Rassadin.</i> Westbaltische Hügelgräber und die Milogradkultur. Zusammenfassung	138	<i>Гинтаутас Забела.</i> Земля Ламата. Резюме	217
<i>Юрис-Таливалдис Уртанс.</i> О древних каменных конструкциях в Южной Курземе	139	<i>Romualdas Apanavičius.</i> Vakarų baltai etnoinstrumentologijos duomenimis	219
<i>Juris-Talivaldis Urtans.</i> Apie senąsias akmenų konstrukcijas pietiniame Kurše. Reziūmė	149	<i>Romualdas Apanavičius.</i> Western Balts according to ethnoinstrumentological data. Summary	238
<i>Juris-Talivaldis Urtans.</i> Über alte Steinkonstruktionen im Südkurland. Zusammenfassung	150	<i>Ромуалдас Апанавичюс.</i> Западные балты по этноинструментальным данным. Резюме	239
<i>Laima Vaitkunskenė.</i> Dėl vakarų žemaičių kultūros substrato	151	<i>Andris Caune.</i> Über ethnische Zugehörigkeit der sogenannten kurischen Grabstätten in Riga (12 - 14. Jh)	241
<i>Laima Vaitkunskenė.</i> Zur Frage des Kultursubstrats der westlichen Samaiten. Zusammenfassung	160	<i>Andris Caune.</i> Apie vadinamųjų kuršių kapų Rygoje etninę priklausomybę. Reziūmė	250
<i>Лайма Вайткунскене.</i> К вопросу о субстрате культуры западных жемайтов. Резюме	162	<i>Андрис Цауне.</i> Об этнической принадлежности так называемых куршских могил в Риге. Резюме	251
<i>Валентин Седов.</i> Влияние западных балтов на культуру соседних славянских племен в раннем средневековье (каменные могильники Мазовии и Подляшья)	165	<i>Эвалдс Мугуревичс.</i> Хроника Генриха о народностях в Прибалтике в конце XII - начале XIII в.в.	253
		<i>Evalds Mugurevičs.</i> Henriko kronika apie Rytų Pabaltijo tautas XII a. pabaigoje - XIII a. pradžioje. Reziūmė	262

<i>Evalds Mugurevičs. Heinrichs Chronik über die Ostabaltischen Völker am Ende des 12. und am Anfang des 13. Jahrhunderts.</i>	
Zusammenfassung	263
<i>Juozas Jurginis. Žemaičiai ir kuršiai XIII a.</i>	265
<i>Juozas Jurginis. Samogitians and Curonians in the 13th century.</i>	
Summary	278
<i>Юозас Юргинис. Жмуды и курши в XIII веке. Резюме</i>	279
<i>Irena Balčiūnienė. Pamarių kultūros žmonių odontologinis tipas ir jo genezė</i>	281
<i>Irena Balčiūnienė. The odontological type of the Pamarių culture people and its roots. Summary</i>	288
<i>Ирена Балчюнене. Однотологический тип людей Жуцевской культуры и его генезис. Резюме</i>	289
<i>Rita Graverė. Западнобалтские одонтологические компоненты в составе латышей</i>	291
<i>Rita Graverė. Vakarų baltų odontologiniai komponentai latvių tarpe. Reziumė</i>	310
<i>Rita Graverė. West-Baltic components of the Latvians. Summary</i>	311
<i>Александр Зубов, Надежда Халдеева. Однотологическая классификация Прибалтийских народов</i>	313
<i>Aleksandr Zubov, Nadežda Chaldejėva. Baltų tautų odontologinė morfologinė klasifikacija. Reziumė</i>	325
<i>Aleksandr Zubov, Nadežda Khaldejeva. Dental morphologic classification of Baltic peoples. Summary</i>	326
<i>Auksuolė Čepaitienė. Verpsčių bei prieverpsčių formos lokalinis savitumas</i>	327
<i>Auksuolė Čepaitienė. The local distinction of the form of distaffs. Summary</i>	337
<i>Ауксуоле Чепайтене. Локальные своеобразности формы лопастей к прялкам и самопрялкам. Резюме</i>	338
<i>Žilvytis Šaknys. Vakarų ir pietvakarių Lietuvos kaimo jaunimo bendravimo papročių regioniniai savitumai (XX a. I pusė)</i>	341
<i>Žilvytis Šaknys. Regional peculiarities of countryside youth communication customs in West and Southwest Lithuania at the first half of the 20th century. Summary</i>	353

<i>Жилвитис Шакнис. Особенности общения сельской молодежи в западной и юго-западной Литве (первая половина XX века). Резюме</i>	355
<i>Regina Merkienė. Kalendoriniai papročiai Vakarų ir Pietų Lietuvoje: etninės kultūros bendrybės ir savitumai</i>	357
<i>Regina Merkienė. Calendar customs in West and South Lithuania: similarities and peculiarities of ethnic culture (late 19th - first half of 20th c.). Summary</i>	365
<i>Регина Меркене. Календарные обычаи в Западной и Южной Литве: общее и особенное в этнической культуре. Резюме</i>	366

PRATARMĖ

Leidinys "Vakarų baltai: etnogenezė ir etninė istorija" - tai straipsnių rinkinys, sudarytas iš praplėstų ir papildytų pranešimų. Jie buvo skaityti 1991 m. rugsėjo 25-28 d. Palangoje vykusioje to paties pavadinimo tarptautinėje konferencijoje. Šiai problemai skirtos konferencijos Lietuvoje ir Latvijoje jau tapo tradicinės ir vyksta pakaitomis kas ketveri metai. Pirmoji buvo sušaukta 1977 m. Rygoje. Jos medžiaga dviem tomis išleista 1980 m. Viename, remiantis archeologiniais ir antropologiniais duomenimis, nagrinėjama seniausių laikų baltų tautų istorija. Antrajame - baltų tautų etninė istorija. Čia remiamasi lingvistine ir etnografinė medžiaga.

1977 m. laikytini fundamentalių šios srities tyrinėjimų Lietuvoje pradžia. Tų metų liepos 1 d. Lietuvos mokslų akademijos prezidiumo nutarimu "Dėl tolesnio visuomenės mokslų vystymo ir koordinavimo", Lietuvos istorijos institute buvo suformuota probleminė grupė lietuvių etnogenezei tirti. Jos vadovė R. Volkaitė-Kulikauskienė iš stipriausių šių mokslo sričių pajėgų subūrė archeologų, lingvistų, etnografų ir antropologų grupę. Baltų genezės problema tapo bene svarbiausia jų kompleksinių tyrimų kryptimi, apėmusia ir lietuvių etnogenezės tyrinėjimus. 1979 m. Lietuvos istorijos institute surengta konferencija - seminaras. Pranešimuose ir jų pagrindu sudarytame straipsnių rinkinyje "Iš lietuvių etnogenezės" (Vilnius, 1981) buvo nagrinėjami vidiniai baltų genčių ryšiai ir jų santykiai su kitais etniniais junginiais.

1981 m. Vilniuje įvyko antroji tarptautinė konferencija baltų kilmės ir jų etninės istorijos klausimais. Jos medžiaga buvo paskelbta atskiru leidiniu "Baltų etnogenezės ir etninės istorijos problemos". 1985 m. konferencija įvyko Jūrmaloje (Latvija), deja, iki šiol nesulaukėme jai skirto leidinio.

Ir štai pagaliau, nors dėl susidariusios politinės situacijos ir kiek pavėluotai, Lietuvoje pavyko suorganizuoti ketvirtąją konferenciją. Tačiau ši drauge yra ir pirmoji istorinė, vykstanti jau nepriklausomos Lietuvos bei Latvijos sąlygomis, atverianti tolimesniam darbui naujas perspektyvas. Ji išsiskiria dar ir tuo, kad pagrindinis dėmesys čia sutelktas vakarinių baltų problemoms, jų etnogenezei, etninei istorijai, etniniams kontaktams ir jų padariniams tirti. Konferencijos darbe dalyvavo archeologai, etnografai, antropologai, istorikai ir net etnomuzikologas. Labai trūko kalbininkų, kurie neabejotina, būtų plačiau pažvelgę į nagrinėjamą klausimą. Apmaudu, kad dėl įvairių techninių kliūčių negalėjo atvykti dauguma užsienio dalyvių, ypač nemažų nuopelnų baltistikai turintys mokslininkai iš Lenkijos. Jų pranešimai būtų praturtinę konferencijos darbą, o kartu ir šio leidinio turinį.

Konferencijoje buvo perskaityti 32 pranešimai. Svarų žodį tarė Vilniaus, Rygos, Maskvos, Kijevo, Minsko, Bonos mokslininkai. Pažymėtina,

jog vakarinių baltų etnogenezės tyrinėjimų srityje žengiami pirmieji žingsniai. Tiesa, archeologų, ypač akmens amžiaus specialistų, pranešimuose bandyta kelti vakarinių ir rytinių baltų priešistorijos bei kilmės klausimus. Daug dėmesio skirta Narvos bei Nemuno kultūroms, kurių įtaka baltų formavimosi procesui dar bus toliau tyrinėjama. Daugiau pranešimų, kaip matyti iš šio leidinio, buvo skirta I tūkstantmečio pr. Kr., o ypač I bei II tūkstantmečio po Kr. pradžiai. Bene daugiausia kalbėta apie vakarinių ir rytinių baltų sąveiką, nurodant pirmųjų įtaką pastariesiems, kuri gana ryški kai kuriose archeologinėse kultūrose, net juvelyrinių papuošalų formose bei jų dekore. Remiantis konkrečiomis archeologinėmis kultūromis, nagrinėta vakarinių baltų įtaka kaimyninių slavų gentims ir jų tarpusavio ryšiai.

Daugiausia kalbėta vakarinių baltų bei atskirų jų genčių ribų klausimu. Nemaža dėmesio skirta rytinėms jų riboms. Ir tai suprantama, nes vakarinių ir rytinių baltų ribos dažniausiai persipynę dabartinės Lietuvos teritorijoje. Bandant nustatyti tas ribas, kai kurie pranešėjai vakariniams baltams priskyrė net rytinių baltų gentis. Iškilusiose diskusijose buvo pabrėžta, kad tokių griežtų ribų apskritai negalėjo būti. Tarp atskirų giminingų genčių būta tarpinių sričių, kuriose galima rasti ir vienoms, ir kitoms būdingų tiek kalbinių, tiek kultūrinių bendrybių.

Kalbėjusieji nemažą dėmesį skyrė pačioms šiaurinėms vakarinių baltų gentims - kuršiams, kurie vėliau neabejotinai surytėjo. Latvių mokslininkai tikslino jų šiaurines ribas, kalbėjo apie Rygoje XII-XIV a. išlikusias kapavietes. Remdamiesi Henriko Latvio kronika, istorikai ir archeologai kalbėjo apie kuršių santykius su žemaičiais ir apskritai apie Pabaltijo tautas XIII a.

Aktuali tradicinė antropologų tema - baltų, tarp jų ir lietuvių, etnogenezė pagal odontologinius duomenis. Straipsniuose, kaip ir pranešimuose, daug dėmesio skirta tipologinei odontologinei analizei: nagrinėjamas Pamarių kultūros žmonių tipas, susidaręs susiliejus Lietuvoje vietinių neolito kultūrų žmonėms, taip pat pietietiško odontologinio tipo įtakos pėdsakai vakarų baltų odontologinėje medžiagoje. Lietuvių, latvių ir estų tipologinė įvairovė odontologiniu atžvilgiu pateikta plačioje klasifikacijoje sistemoje.

Naujausi vakarų baltų laikai nagrinėti etnografų pranešimuose. Juose buvo keliami problema, ar XX a. lietuvių etninė kultūra susijusi su baltiška, kiek joje išliko ankstyvojo ūkinio patyrimo, pasireiškusio ritualiniuose veiksmuose ir ženkluose, kurių prasmės, remiantis vien tik dabartinių Lietuvos gyventojų supratimu, neįmanoma paaiškinti. Taip pat buvo bandoma rasti senovės baltų areale tipologinių paralelių lietuvių kalendariniams ir kaimo bendruomenės papročiams, atskleisti jų prigimtį.

Konferencijos pranešimuose išsakyta daug įdomių ir naujų minčių. Dar daugiau problemų liko nepaliestų. Ir tai suprantama. Etniniai klau-

simai - vieni sudėtingiausių, jų tyrinėjimų rezultatai išryškėja per dešimtmečius, bendrai dirbant gretimų sričių specialistams. Konferencijos rengėjai tikisi įnešę savo nedidelį indėlį į šios problemos tyrinėjimus, kurie ir atsispindi šiame kukliame leidinyje.

Straipsniai leidinyje pateikti konferencijoje vartotomis kalbomis. Kiekvienas iš jų turi dvi santraukas, kurios leis susipažinti su visomis konferencijoje iškeltomis idėjomis lietuviškai, rusiškai taip pat vokiškai arba angliškai suprantantiems skaitytojams. Straipsnių seka chronologiškai atitinka baltų etnogenezės ir etninės istorijos tyrinėtuosius laikotarpius. Dėl to antropologiniai ir etnografiniai tyrimai atsidūrė leidinio pabaigoje.

Dėkojame leidinio recenzentams prof. habil. dr. Vaciuui Miliui ir habil. dr. Vytautui Urbanavičiui, kurių pastabos prisidėjo prie šio darbo pagerinimo, spaudai paruošusioms brėžinius dailininkėms Ritai Pilkaitei-Butvielienei ir Ilonai Keršulytei, fotografams Stasiui Žumbiui ir Kazimierui Vainorui bei visiems kitiems, prisidėjusiems prie šios knygos išleidimo.

Redkolegija

FOREWORD

The publication "Western Balts: ethnogenesis and ethnic history" represents a collection of articles including expanded and supplemented reports. These reports were read at the international conference in Palanga held on September 25-28 1991 under the same title. Conferences devoted to this problem have become a tradition in Lithuania and Latvia and are held alternately in every four years. The first conference was held in 1977 in Riga. Its proceedings were published in two volumes in 1980. One of the volumes is devoted to the ancient history of Baltic tribes investigated on the basis of archaeological and anthropological data. The other one discusses the ethnic history of Balts on the ground of linguistic and ethnographic materials.

1977 can be considered the beginning of fundamental investigations into this field in Lithuania. On June 1 of this year by the decision of the Presidium of Lithuanian Academy of Sciences "On further development and co-ordination of social sciences" a team was set up at the Institute of Lithuanian History to investigate the Lithuanian ethnogenesis. The head of the team R.Volkaitė-Kulikauskienė consolidated the best forces of archaeologists, linguists, ethnographers and anthropologists. The problem of the genesis of Balts became the main strength of investigation including the studies of Lithuanian ethnogenesis. In 1979 a conference-seminar was held at the Institute of Lithuanian History. The reports included into a collection of articles "On Lithuanian ethnogenesis" (Vilnius, 1981) discussed interrelations of Balt tribes and their relations with other ethnic communities.

In 1981 the second international conference was held in Vilnius devoted to the questions on the genesis of Balts and their ethnic history. The proceedings of the conference were published as a special publication "Problems of Balts ethnogenesis and ethnic history". The conference of 1985 was held in Jurmala (Latvia). Unfortunately, no special publication of its proceedings was issued.

Virtually though somewhat overdue due to political situation, the fourth conference was held in Lithuania. This is also the first historical conference held after the restoration of Lithuania's and Latvia's independence opening new prospectives for future work. It is also distinguished for its main attention devoted to the problems of Western Balts, their ethnogenesis, ethnic history, contacts and their consequences. Archaeologists, ethnographers, anthropologists, historians and even ethnomusicologist took part at the conference. Unfortunately the conference lacked linguists who could have given a wider view of discussed problem. We can only bewail that due to technical obstacles most of foreign participants were not able to arrive. We especially missed

scientists from Poland who have done special deserts to Baltic philology. Their reports undoubtedly would have enriched the conference and the content of this publication.

32 reports were read at the conference by scientists from Vilnius, Riga, Moscow, Kijev, Minsk, Bonn. It should be noted that first steps were in the field of ethnogenetic investigations of Western Balts. In the reports of archaeologists, especially experts of the Stone Age, an attempt was made to discuss the questions on the prehistory and genesis of Western and Eastern Balts. Much attention was paid to Narva and Nemunas cultures. Their influence on the process of development of Balts still requires further investigations. As can be seen, most reports were devoted to the 1st millenium B.C. and especially, 1st and beginning of the 2d millenium A.D. Greatest attention was paid to interrelations between Western and Eastern Balts pointing out the influence of the first on the latter which is rather in some archaeological cultures - even in the forms and decoration of jewelry. On the ground of concrete archaeological cultures the influence of the Western Balts on neighbouring Slavonic tribes and their interrelations were analysed.

One of the main topics was represented by the question on the boundaries of Western Balts and their discrete tribes. The eastern boundaries were the subject of interest. It is no wonder, because the boundaries of Western and Eastern Balts are interturned in the territory of present Lithuania. While attempting to limit these boundaries some speakers even attributed some East Baltic tribes to Western Balts after discussions a conclusion was made that it impossible to determine strict boundaries because between neighbouring tribes there existed intermediate communities bearing linguistic and cultural features common to both tribes.

Many reports were devoted to the most northwards tribes of Balts - Curonians which later, undoubtedly, gained resemblance to Eastern Balts. Latvian scientist specified their northern boundaries, described the survived burials of the 12th-14th c.c. in Riga. On the bases of Henrik Latvīš chronicle historians and archaeologists analysed the relations between Curonians and Samogitians and Balts in general in the 13th century.

The subject of interest for anthropologists, traditionally, was the question of Balts' ethnogenesis according to odontological data. Therefore, many reports were devoted to topological odontological analysis of the type of Pamarių culture humanoids which developed after the merging in Lithuania of local neolite culture humanoids, and traces of southern odontological type, in odontological materials about Western Balts. Typological diversity of Lithuanians, Latvians and Estonians, from the standpoint of odontology, is present in an exhaustive classification system.

Ethnographic reports contained materials on Western Balts in most recent ages. Most widely were discussed the questions whether the ethnical culture of Lithuanians in the 20th century was related to the Baltic one, what the portion of primitive economic experience was in it mani-festing through ritual acts and sings the sense of which counot be explai-ned merely on the ground of modern outlook of Lithuanian people. Attempt were made to find typological parallels in the area of ancient Balts to Lithuanian calendar and village community custome, to reveal their nature.

Many interesting and new ideas were spoken out at the conference. Still greater number of problems was not touched upon. It is only natural because ethnical questions are very complicated and results of their investigatione come to light after long years of joint work of different specialists. However, the organizers of the conference hope that they made their modest contribution to the studies of the mentioned questions and this is reflected in the present work.

The articles of this publication are presented in languages which were uses at the conference. Every article is supplied with two summaries which will enable to get acquainted with the main ideas spoken out at the conference those who can understand Lithuanian, Russian, German or English. The articles are arranged in a chronological sequence corresponding the investigated periods of ethnogenesis and ethnic history of Balts. There fore, anthropological and ethnographical investigations are discussed at the end of this publication.

We are greatful to reviewer Habil. Dr. professor Vacys Milius and Habil. Dr. Vytautas Urbanavičius whose valuable observations helped to improve this work, painters Rita Pilkaitė-Butvilienė and Ilona Keršulytė who prepared drafts for print, photographers Stasys Žumbys and Kazimieras Vainoras and all others who furthered the publishing of this book.

Editorial Board

ПРЕДИСЛОВИЕ

Книга “Западные балты: этногенез и этническая история” - это сборник статей, составленный из расширенных и дополненных докладов, которые были прочитаны 25-28 сентября 1991 года на одноименной конференции, состоявшейся в городе Паланга. Конференции, посвященные этой проблеме, в Литве и Латвии уже стали традиционными и бывает раз в четыре года. Первая из них состоялась в 1977 году в городе Рига. Её материалы в двух томах вышли в 1980 году (“Из древнейшей истории балтских народов по данным археологии и антропологии”. Рига. 1980). В одном из них, опираясь на данные археологии и антропологии, изучается история балтских народов древнейших времен, в другом опираясь на лингвистический и этнографический материал - их этническая история.

1977 год можно считать началом фундаментальных исследований в этой области в Литве. 1 июля того года решением президиума Академии Наук Литвы “К дальнейшему развитию и координации общественных наук” в институте Литвы образована проблемная группа для исследования этногенеза литовцев. Её руководитель Р. Волкайте-Куликаускаене из известнейших представителей археологов, лингвистов, этнографов и антропологов создала рабочую группу. Проблема этногенеза балтов стала важнейшим направлением их комплексных исследований, охвативших и исследования этногенеза литовцев. В 1979 году в институте истории Литвы по этому поводу состоялась конференция-семинар. В докладах и на их основе подготовленном сборнике статей “Об этногенезе литовцев” (Вильнюс. 1981) (на литовском языке) исследовались внутренние связи балтских племен и их отношения с другими этническими образованиями.

В 1981 году в городе Вильнюс состоялась вторая международная конференция по вопросам происхождения балтов и их этнической истории. Материалы этой конференции были опубликованы в отдельном издании “Проблемы этногенеза и этнической истории балтов.” (Вильнюс. 1985). В 1985 году подобная конференция состоялась в городе Юрмала (Латвия). Жаль, что до сих пор её работы неопубликованы.

И вот наконец, хотя из-за создавшейся политической обстановки и с некоторым опозданием, в Литве удалось организовать четвертую конференцию. Она месте с тем является первой, состоявшейся в независимой Литве, что открывает новые перспективы для дальнейшей совместной работы. Последняя конференция выделяется ещё и тем, что основное внимание в

ней было уделено исследованию проблем западных балтов, их этногенезу, этнической истории, этническим контактам и их наследию. В работе конференции приняли участие археологи, этнографы, антропологи, историки и даже этномузиколог. Очень нехватало языковедов, которые, без сомнений, позволили бы шире взглянуть на обсуждаемый вопрос. Досадно, что из-за технических причин на конференцию не смогло прибыть большинство зарубежных участников, особенно немало сделавшие для балтистики учёные из Польши. Их доклады обогатили бы работу конференции, а вместе и это издание.

На конференции было прочитано 32 доклада. Весомое слово сказали учёные из Вильнюса, Риги, Москвы, Киева, Минска, Бонны. Было замечено, что в области исследования этногенеза западных балтов проделаны лишь первые шаги. Правда, в докладах археологов, особенно специалистов каменного века, были попытки поднять вопросы доистории и возникновения западных и восточных балтов. Много внимания уделено Нарвской и Неманской культурам, влияние которых на процесс образования балтов будет исследоваться в дальнейшем. Больше докладов, как видно из этой книги, было уделено I тысячелетию до Р. Х., и особенно I и началу II тысячелетия. Больше всего на конференции говорилось об взаимосвязях западных и восточных балтов, указывая при том на влияние первых на последних, которое довольно заметно в некоторых культурах и даже в формах ювелирных изделий и их декоре. Опираясь на конкретные археологические культуры, изучалось влияние западных балтов на соседние славянские племена и их взаимосвязи.

Больше всего говорилось об вопросах границ западных балтов и конкретных их племен. Немалое внимание уделено восточным их границам. И это понятно, так как границы между западными и восточными балтами чаще всего пересекаются на территории современной Литвы. При попытке уловить эти границы некоторые исследователи к западным балтам отнесли даже племена восточных балтов. В возникших дискуссиях было подчеркнуто, что таких ясных границ вовсе не было. Между отдельными родственными племенами были промежуточные области, в которых можно найти языковых и культурных общностей.

Докладчики немалое внимание обратили на самые северные западнобалтские племена-курши, которые позже бесспорно приняли более восточнобалтский облик. Латвийские ученые уточняли их северные границы, говорили об ими оставленном могильнике XII - XIV веков в Риге. Опираясь на хронику Ген-

риха Латыша, историки и археологи говорили об отношениях куршей с жемайтами и вообще об народах Прибалтики XIII века.

Актуальная традиционная тема антропологов - этногенезис балтов, в том числе и литовцев, по одонтологическим данным. В статьях, как и в докладах, много внимания было уделено типологическому одонтологическому анализу: изучался тип людей Жуцевской культуры, образовавшийся в Литве при слиянии населения местных неолитических культур, а также следы влияния южного одонтологического типа в одонтологическом материале западных балтов. Типологическое разнообразие литовцев, латышей и эстонцев в одонтологическом отношении было представлено в широкой классификационной системе.

Новейшие времена западных балтов разбирались в докладах этнографов. В них поднималась проблема, взаимосвязанная ли этическая культура литовцев XX века с балтской, насколько в ней сохранилось раннего хозяйственного опыта, проявившего себя в ритуальных действиях и знаках, значения которых, опираясь лишь на понимание современных жителей Литвы, объяснить невозможно. Также были попытки в ареале древних балтов найти типологические параллели календарным и сельским обычаям литовцев, раскрыть их родоначало.

В докладах конференции высказано много интересных и новых мыслей. Ещё больше проблем остались незатронутыми и это понятно. Этнические вопросы - одни из сложнейших, результаты их исследований проявляются через десятилетия, работая сообща специалистам параллельных областей. Организаторы конференции надеются, что они внесли свой небольшой вклад в исследование этой проблемы, что и отображает это скромное издание.

Статьи в книге представлены на тех языках, на которых они были прочитаны на конференции. Каждый из них имеет две резюме, которые позволят познакомиться со всеми во время конференции выдвинутыми идеями на литовском, русском, немецком или английском языках. Расположение статей соответствует исследованным периодам этногенеза и этнической истории балтов, из-за чего антропологические и этнографические исследования оказались в конце книги.

Благодарим рецензентам книги габилитированому доктору профессору Вацису Милюсу и габилитированому доктору Витаутасу Урбанавичюсу, замечания которых улучшили качество этой книги, а также подготовившим иллюстрации к печати художникам Рите Пилкайте-Бутвилене и Илоне Кяршулите, фо-

тографам Стасису Жумбису и Казимерасу Вайнорасу и всем другим, помогавшим при издании этой книги.

Редколлегия

Rimutė Rimantienė

ŽEMDIRBYSTĖS PRADŽIA BALŲ ŽEMĖSE

Žemdirbystė, kaip ir bet kuri ūkio šaka, negali būti siejama su etninėmis kategorijomis. Ji visur labai panaši, vartojami vienodi žemdirbystės įrankiai, tos pačios žemės ūkio sistemos. Todėl baltų žemdirbystė negali skirtis nuo kitų genčių žemdirbystės. Ir vis dėlto etninėje istorijoje žemdirbystės pradžia yra svarbi, nes tai naujos epochos pradžia.

Dar prieš nedaugelį metų Lietuvoje vieninteliai žemės darbo pradžios akmens amžiuje įrodymai buvo akmeniniai kapliai ir labai nedaug kultūrinių augalų sėklų bei jų atspaudų. Tačiau tikroju požymiu galėtume laikyti tik Šventosios 6-oje gyvenvietėje 1984-1985 m. rastus tris medinius rankinius arklus¹. Gyvenvietė datuota radiokarboniniu metodu: (Vs-499) 4170 ±110 / cal 2910 2580 m. pr. Kr. (Vs-500) 4070 ±110 / cal 2875 (2598) 2470 m. pr. Kr.

Taigi patikimiausia data būtų apie 2600 m. pr. Kr.

Iš aiškiai įvežtinių dirbinių minimoje gyvenvietėje galima spręsti, kad žemės ūkio kultūra į Lietuvą plito iš Rutulinių amforų kultūros srities, pirmiausia užgriebdama pietinę ir vakarinę dalį.

Rankinis arklas Europos archeologinėje medžiagoje yra gana retas radinys, nes tai pats seniausias žemės ūkio įrankis. Lietuvoje rankinių arklų prototipu reiktų laikyti ir Šventosios 3-oje gyvenvietėje rastąjį dirbinį, laikytą kapliuku, nors dirbti juo kaip kapliu neįmanoma - galima tik stumti priešais save². Jo data dar ankstyvesnė - siekia IV tūkstantmečio pr. Kr. ribą: (Vib-9) 4410 ±70 / cal 3296 (3037) 2922 m. pr. Kr.

Rankinių arklų būna ir raginių. Toks rastas Cedmare³, Kaliningrado srityje, kurio skylutėje vietoj užkirtimo turėjo būti strypelis. Rankinių arklų žinoma ir kituose kraštuose.

Mediniai rankiniai arklai Europoje pažįstami nuo akmens amžiaus, pvz., Egolzwil 3 - Šveicarijoje⁴, iki ankstyvojo geležies amžiaus kaip, pvz., Biskupyne-Lenkijoje⁵. Be abejo, jie tiko tik vagonams varinėti. O dirvonui plėsti visur buvo vartojami mažai apdirbti akmeniniai kapliai. Javai - šerytės (*Setaria italica*), dveilčiai kviečiukai (*Triticum dicoccum*), kanapės (*Cannabis*); be abejo, dar buvo raunami rankomis, kuliami mediniais kulstais ir dar nemalami.

Šių pirmųjų žemdirbių kultūros Pabaltijy - nei Nemuno, nei Narvos, nei Rutulinių amforų - dar nebuvo baltiškios, nors aiškiai europidinės. Tačiau visos jos dalyvavo baltų susidarymo procese su savo antropologiniu tipu, savo kultūriniu palikimu ir ūkine struktūra, kurių atskiri komponentai ne visuose Baltijos kraštuose vienodai išryškėdavo.

Baltų formavimosi procesą užbaigė Virvelinės keramikos kultūros gentys, įsiliejusios ketvirtuoju komponentu į šį trijų kultūrų junginį. Taip